

U-hjälp med förhinder

Kolumn

Torbjörn Fagerström

"Det gyllene riset" är handelsnamnet på en variant av ris som förändrats med hjälp av genteknik så att det innehåller b-karoten, ett ämne som behövs för att vår kropp ska kunna bilda A-vitamin. Sådant ris kan avhjälpa bristsjukdomar hos hundratals miljoner människor som har detta sädeslag som basföda. När den schweiziske professorn Ingo Potrykus och medarbetare omkring 1999 hade löst de vetenskapliga problemen med att framställa riset stötte de på två typer av problem.

Det ena gällde patenträttsliga frågor. All genteknisk forskning förutsätter nämligen att man utnyttjar ett stort antal vetenskapliga metoder och preparat. Dessa är patenterbara som "Intellectual/Technical property right" (IPR/TPR) och ger innehavarna av patenten - oftast företag eller universitet - rätt till royalty när forskningens resultat ska kommersialiseras. Däremot är patenten fritt tillgängliga för universitetsforskning, liksom för rent humanitära projekt, och eftersom riset hade tagits fram vid universitet hade Potrykus inte stött på några restriktioner fram till 1999. Men nu ville han göra riset fritt tillgängligt för världens fattiga risodlare och det var då problemen uppdagades.

Det visade sig nämligen att de metoder forskarna hade använt innefattade inte mindre än ett 70-tal patent som grundade rätt till royaltyn för innehavarna, och som naturligtvis riskerade att omöjliggöra för fattiga risbönder att odla det gyllene riset. Potrykus var chockad. Han betraktade ju sitt arbete som ett rent humanitärt projekt, och han funderade ett tag på att ansluta sig till den opposition som motsätter sig att denna typ av metoder ska vara patenterbara.

Men ett av de företag som innehade flera av de aktuella patenten - brittiska Zeneca - visade sig villigt att hjälpa till. Zeneca ställde upp med specialister och medverkade till att en generös definition av begreppet humanitärt projekt kunde förhandlas fram med övriga patentägare. Den slutliga lösningen innebär att det gyllene riset blir fritt tillgängligt för odlare i Sydostasien, om de tjänar mindre än 10.000 dollar om året på sitt ris. I gengäld får patentägarna sina royalties när riset nyttjas av större odlare i de rikare risländerna. Vidare - och inte mindre viktigt - får småbönderna rätt att själva ta sitt utsäde från sina odlingar.

Potrykus har alltså lyckats med det få kritiker trodde skulle vara möjligt, nämligen att övertyga ett antal patent-ägande storföretag om att de vinner (i världsupinionens ögon) på att avstå från sina rättigheter till royalties när riset odlas av dem som ändå inte skulle kunna betala. Låt oss hoppas att denna framgångssaga blir stilbildande även för andra projekt, och att kommande förhandlingar inte går i stå.

Lösningen på patentproblemen innebar för Potrykus del rätten att gå vidare ("Freedom to operate"). Om det gyllene riset hade varit framställt med konventionella förädlingsmetoder hade det nu enbart krävts ett så kallat sortgodkännande, vilket innebär att växtens värde som lantbruksgröda prövas. Då undersöks dels om sorten kan bli giftig, dels om den kan bli mera mottaglig för sjukdomar och skadedjur. Prövningen tar två år och sedan är sorten klar för marknaden.

Men nu är ju detta ris framställt med hjälp av genteknik - det är en GMO. Då läggs den hinderbana ut som jag nämnde i en tidigare krönika (6/11). Så här går det till inom EU:s gemensamma lagstiftning för kommersiell odling av GMO.

En ansökan, som lämnas in till den ansvariga myndigheten i ett medlemsland, cirkuleras till motsvarande myndigheter i övriga medlemsländer. Varje land kan invända mot att ansökan beviljas, varvid en formell omröstning bland medlemsländerna krävs. Före en omröstning avger EU:s vetenskapliga kommitté för växter ett utlåtande om ansökan. Därefter tar kommissionen fram ett förslag till beslut som medlemsländerna röstar om.

För godkännande krävs kvalificerad majoritet (62 rösterna av 87 möjliga). Erhålls inte denna förs ärendet vidare till ministerrådet, där det krävs kvalificerad majoritet för att växten inte ska godkännas. Blir det nej i ministerrådet stoppas grödan. Blir det ja (det vill säga färre än 62 nej-röster - hänger ni med?) beslutar kommissionen om återremittering av ärendet till den nationella myndighet som ursprungligen mottog ansökan. Denna skriver själva godkännandet som nu gäller inom hela EU. Men detta gäller enbart rätten till "avsiktlig utsättning av GMO i miljön". Grödan måste också prövas enligt livsmedelslagstiftningen; konsumentens uppiskade rädsla för så kallad genmat ska ju bevaras bejakas. Efter allt detta är den stackars GMO:n i samma läge som en vanlig gröda hade varit direkt, det vill säga den prövas för sortgodkännande.

Hänger ni inte med? Misströsta inte, ty det gjorde inte Potrykus heller. Men han fick ju hjälp, så nu närmar han sig väl ändå upploppet på hinderbanan? Knappast, ty riset ska ju inte odlas i Europa, utan i u-länder långt bort. Dessa sneglar på EU i alla frågor som rör GMO, ty de befarar att de ska förlora exportmarknader om de inte ansluter sig till fundamentalistiska anti-GMO-rörelser i Europa. Därför har de, eller uppmuntras utveckla, regler som tenderar att bli till och med mera strikta än EU:s. Så karusellen med olika prövningar fortsätter - nu i mottagarländerna.

Det dröjer nog länge än innan det gyllene riset når sina användare. Under tiden fortsätter den europeiska hysterin att underblåsas av anti-GMO-rörelserna, vilka uppenbarligen tycker att det är mera angeläget att de kan skörda politiska lagrar, än att filippinska bönder kan skörda ris. En eloge till Margot Wallström, som kämpar väl för att få ett slut på detta.

Torbjörn Fagerström är prorektor vid Sveriges lantbruksuniversitet och fristående kolumnist i Dagens Nyheter